

INGENIØR

Tidsskrift for ingeniører i LO-forbundene NTL, Fagforbundet, Industri Energi, EL & IT Forbundet og FLT

Nr 2 - Desember 2014

Hvordan måler vi produktivitet?

Vi skal ikke løpe fortere. Men vi må løpe smartere. Det handler om framtidig velferd, sier professor Jørn Rattsø. **SIDE 30-41**

PRODUKTIVITET

Raskere, bedre, smartere

Norge er et av verdens mest produktive land. Likevel både kan og må vi bli mer produktive skal vi sikre framtidig velferd. Bygg- og anleggsbransjen har stått stille i 25 år.

ALF INGE MOLDE (tekst)

BYGGER BOLIGER: Terje Håland fra Fellesforbundet (til høyre) besøker arbeiderne på en byggeplass i Stavanger. FOTO: TOMMY ELLINGSEN

PRODUKTIVITET

» - Vi er vant til at det går opp og ned, men akkurat nå er det få lyspunkt, sier Terje Håland, leder i Fellesforbundets avdeling 730.

Rundt ham reiser det seg en hel liten bydel mellom Store Stokkavatn og Byfjorden i Stavanger.

Akkurat når alt blir ferdig, er imidlertid usikkert. Utbyggerne merker nedgangstiden i oljehovedstaden. Salget går tregere enn før, og planlagte hus og leiligheter skyves ut i tid både her og ellers i regionen.

PERMITTERINGER OG OPPSIGELSER.

Også det offentlige skyver på prosjekter, kanskje i håp om at det overopphetede markedet skal få kjøle seg ned en grad og to. Nå bruker Håland mer og mer av dagene på permitteringer og oppsigelser - og det er desidert mest av det siste.

Det får store ringvirkninger for en bransje som har forandret seg lite de siste 25 årene. For mens trenden ellers i samfunnet er automatisering, effektivisering og færre arbeidere med flere oppgaver, har bygg og anlegg flere i sving på arbeidsplassene enn noen gang. Nedgangstidene rammer derfor mange familier hardt.

- Vi snakker mye om produktivitet i gangene og i møterommene. Det burde være mulig å jobbe raskere og smartere, ta i bruk mer teknologi og maskinkraft. Ingeniørene og arkitektene gjør det; jobber med data og sender tegningene digitalt. Men så skrives de ut på store ark, dras med ut i regn og søle, måles på med metermål, sier han.

VEKSTEN SOM FORSVANT. Høstsolen skinner inn gjennom de rause vindusflatene i kontoret til Jørn Rattsø i femte etasje på Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) på Dragvoll i Trondheim.

Et professorliv er travelt nok. I tillegg har Rattsø, som leder for Produktivitetskommisjonen, fått i oppdrag av finansminister Siv Jensen å gjøre en totalanalyse av norsk økonomi og produktivitetsutvikling på kveldstid.

Bygg og anlegg er den næringen som kommer verst ut på statistikken. Til tider har den til og med hatt en negativ produktivitetsutvikling i forhold

MÅLER PRODUKTIVITET: Professor Jørn Rattsø leder produktivitetskommisjonen.

til i 1990. Men bygg og anlegg er ikke den eneste grunnen til at regjeringen setter ned en egen kommisjon for å finne ut hvorfor et av verdens mest produktive land ikke er mer produktivt.

Men før vi går videre: Hva er egentlig produktivitet?

- Enkelt sagt er det hvor store verdier vi skaper. I våre analyser ser vi på produksjon per arbeider, sier Rattsø.

Dermed kunne det vært verre. Selv uten offshoreøkonomien er Norge et av verdens mest produktive land. Slik har det vært i mange år. I perioden 1992 til 2005 hadde vi en vekst på mellom 2,5 og tre prosent i året. Samtidig har vi lav arbeidsledighet, gode lønnsoppgjør og høy boligprisutvikling. Vi reiser til verdens storbyer på week-enturer og har verdensrekord i antall Tesla-er per innbygger. Vi har seilt re-

lativt upåvirket gjennom finanskrisen og får langt mer igjen for produktene vi eksporterer til utlandet enn det vi importerer varer for.

Hva er egentlig problemet?

INTERNASJONAL TREND. Noe har skjedd. Helt konkret snudde det i 2005. Plutselig fikk produktivitsveksten seg en knekk. Det gjaldt ikke bare oss. En rekke OECD-land opplevde det samme. Den norske kurven falt ikke så dypt og så lenge som hos flere andre, som Sverige og Danmark. Men en trend ble brutt.

- Noe kan skyldes konjunkturer, men ikke alt, sier Rattsø.

STORE FORSKJELLER. Bestillingen Rattsø og de ni andre medlemmene i Produktivitetskommisjonen fikk i fe-

Foto: Geir Otto Johansen

bruar i år var like klar som den var omfattende: I løpet av ett år skal de kartlegge produktivitetutviklingen i Norge de siste ti årene, finne ut hvorfor den ikke har vært høyere, finne ut hvilke næringer som er flinkest og dårligst i klassen, og hvorfor, og sammenligne resultatene med andre land.

I tillegg vil Siv Jensen vite i hvilke områder Norge har utfordringer sammenlignet med andre land når det gjelder effektivitet og rammevilkår for næringsvirksomhet og offentlig tjenesteproduksjon, og at kommisjonen skal komme med konkrete anbefalinger til hvordan ting kan bli bedre.

Ifølge tall fra Statistisk sentralbyrå er det store variasjoner mellom næringene i Norge. Varehandelsektoren har vært gjennom en revolusjon de siste tiårene, og har nærmest tredoblet

bruttoproduktet per timeverk siden 1990. Privat tjenesteyting, bedrifter i fastlands-Norge og industrien har også hatt en positiv utvikling.

LAV VEKST I OFFENTLIG SEKTOR. I bunn finner vi bygg og anlegg og offentlig forvaltning. En viktig årsak til at offentlig forvaltning ikke kommer bedre ut, er kanskje at det er vanskelig å måle produktiviteten i offentlig sektor. De selger som kjent ikke varer og tjenester i et fritt marked, slik privat næringsliv gjør. Men at kostnadene har økt, er det liten tvil om.

En av måtene man kan måle offentlig sektor på, er å sammenligne med andre land. Hvor mange elever er det for eksempel per lærer i den norske skolen sammenlignet med andre land, og hvor mange pasienter er det per

Norges utfordringer

1. Høy reallønn og høyt kostnadsnivå:

De siste årene har også lønnsveksten vært høyere enn produktiviteten. Enn så lenge har vi kunnet leve med det, fordi verden generelt og Kina spesielt har drevet prisen på olje kraftig opp, samtidig som varene vi importerer har blitt rimeligere. Det har gitt oss en stor bytteforholdsgevinst. Men vi kan ikke regne med at det fortsetter. Det viser oljeprisfallet som har skjedd siden i sommer med all tydelighet.

2. Bruk av oljepenger:

Veksten i bruk av oljepenger i økonomien må bremses over tid. Handlingsregelen som setter en grense på oljepengebruken på fire prosent har vært et nyttig redskap, men pengeingen har vokst seg så stor at selv fire prosent utgjør langt større summer enn man hadde sett for seg for bare få år siden. Om noen år vil også oljeinntektene falle betydelig.

3. Den kommende eldrebølgen:

Betyr økte offentlige utgifter og mindre tilgang på yrkesaktive.

Økonomene er delt

Selv om produktivitetveksten nå jobber seg oppover igjen, har den ikke nådd samme takt som tidligere. Trenden er internasjonal, og har delt økonomene i to leirer:

Teknologiske pessimister:

Som den amerikanske professoren Robert J. Gordon, tror produktivitetfallet blir permanent, og at nye og framtidige innovasjoner er av liten betydning i forhold til de som fant sted på første halvdel av 1990-tallet – som for eksempel elektrisiteten. Ifølge Gordon og hans meningsfeller må vi nå vende oss til vekstrater på under én prosent. Slikt blir det lite velstandsvekst av.

Teknologiske optimister

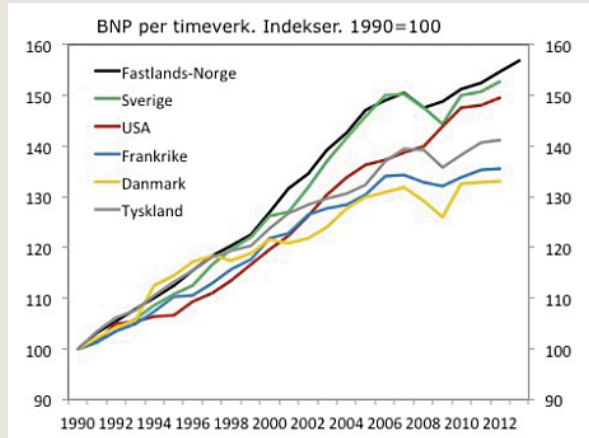
Som MIT-professor Erik Brynjolfsson mener at den underliggende veksten i teknologiske framskritt ikke har falt, og at vi nå er på vei inn i en «new machine age», takket være de store framskrittene innen datakraft. Dette gir ifølge ham og hans tilhengere muligheter for store produktivetsframskritt – selv om de kan bli noe skjævt fordelt.

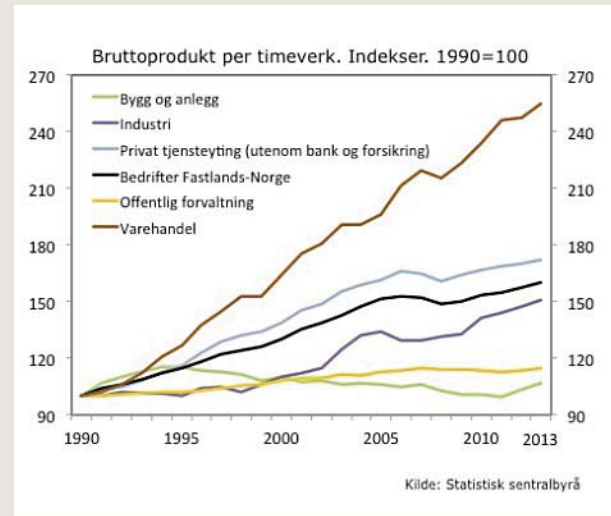

Utviklingen deles med andre land

- Svakere vekst siden midten av forrige tiår i mengde OECD-land
- Noe skyldes konjunkturer, men neppe alt
- Internasjonal bekymring for svakere langsiktig produktivitetsvekst

Stor variasjon mellom næringer

» lege? Svaret er at vi stort sett har flere lærere og flere leger per nordmann enn det man finner i andre land.

Vi bruker altså mest. Men hva får vi igjen? PISA avslørte at norske elever presterer middels bra. Og selv om vi bruker mest på helse, havner vi på midten når det gjelder resultater og pasienttilfredshet, påpeker Rattsø.

- Er Produktivitetskommissjonen et politisk bestillingsverk for å kutte i offentlig sektor?

- Nei. De fleste regjeringer bruker fagfolk til å gjøre en bred vurdering av landets tilstand i forbindelse med langtidsprogram og perspektivanalyser. Denne gang kalles det produktivitetskommissjon. Vi skal utfordre politikerne, ikke gjøre jobben deres, sier Rattsø.

- Vi skal ikke løpe fortere. Men vi må løpe smartere. Det handler om framtidig velferd, fortsetter han.

KONKURRANSEUTSETTING VURDERES.

- Må flere offentlige oppgaver konkurranseutsettes?

- Det er en av flere ting vi ser på. I dag har vi private helsetjenester, barnehager og skoler. Vi ser det også innen rusomsorg og barnevern. Men vi må være realistiske og se hvilke forhold det ser ut til å virke bra for, og hvilke det ikke gjør det. Vi er ikke politikere, vi er fagfolk som skal utfordre. Vi kommer ikke

med endelige svar, sier Rattsø.

Ifølge teorien er de tre viktigste faktorene for produktivitetsvekst innovasjon, adopsjon og omstilling. Driverne er humankapitalen, konkurranse, internasjonalisering, nye bedrifter og nedleggelse og urbanisering.

BILLIG ARBEIDSKRAFT. I Stavanger er Terje Håland smertelig klar over at bygg- og anleggsbransjen kommer dårligst ut når produktivitetsveksten skal måles. Det er et stort tema både på byggeplassene og i møterommene. Den viktigste årsaken er den massive tilførselen av billig arbeidskraft, spesielt fra Øst-Europa, mener han.

- Bransjen har allmenngjort minstelønn, men sliter med at mer eller mindre seriøse bedrifter lurer seg unna med å betale mindre gjennom trekk for bolig og reiser og lignende. Vi erfarer derfor at utenlandske arbeidere ofte blir så mye som 60, 80 eller 100 kroner billigere i timen enn en typisk norsk håndverker. Fagbrev fra Polen er heller ikke godkjent i Norge. Derfor jobber de for en lavere tariff enn nordmenn med fagbrev, sier Håland.

Han er opptatt av at alle skal tas inn i varmen, slik at alle jobber for samme vilkår. Han peker også på akkordlønn som et viktig skritt mot økt produktivitet, i stedet for fastprisene som er

vanligst i bransjen i dag. Akkordlønn innebærer at man tjener mer jo kortere tid og mer rasjonelt man utfører hver enkelt arbeidsoperasjon, og er en viktig sak for Fellesforbundet.

- Vi ser også at feilmarginene har blitt større. Dette skyldes i stor grad at vi i Norge har en annen forståelse for hvordan jobben skal gjøres enn man kanskje har i andre land. Derfor må andre nå inn og kontrollere at jobben er korrekt utført. Tidligere holdt det at den utførende håndverkeren gjorde det selv, sier Håland.

Dette øker kostnadene, og reduserer produktiviteten.

- **STILL KRAV.** Utfordringene innen bygg og anlegg er ikke et særnorsk fenomen. Det går igjen i hele Europa, sier forbundssekretær i Fellesforbundet Steinar Krogstad. Han påpeker at det er bred enighet om at produktivitetsveksten har vært for dårlig.

- Industrien har hatt god produktivtetsutvikling gjennom automatisering og oppgradering av arbeidskraften. Det gjør at de har taklet det høye kostnadsnivået. Jeg tror bygg og anlegg også ville hatt en slik utvikling hvis det ikke hadde vært for at man plutselig fikk ubegrenset tilgang på billig arbeidskraft. Nå er det rimeligere å sette folk til å bære enn å bruke maskiner, sier han.

En annen utfordring er at bygg og anlegg er en splittet bransje med mange små aktører, og der man får delpriser. Dermed blir det lønnsomt for en bedrift å overføre problemer til bedriftene som kommer inn etter dem.

- Litt stygt blir det sagt at faktureringskunnskaper er viktigere for enkelte bedrifter enn byggekompetanse. Men slik anbudsregimene er i dag, er man ofte nødt til å få tillegg for at det skal være lønnsomt, sier Krogstad.

Han mener byggherrene sitter på nøkkelen. De må stille krav. Dessuten må samordningen og samarbeidet mellom eier, prosjekt og arkitekt bli bedre. Det trengs mer kompetanse i alle ledd.

SKJERMET SEKTOR UNDER LUPEN.

Rattsø er tydelig på at det er skjermet sektor, som nettopp bygg og anlegg, service og offentlig sektor – som alle har levd godt av en oljesmurt økonomi i vekst – som har størst forbedringspotensial. Tiden vi nå går inn i, med fallende oljeinvesteringer, færre i arbeid og lavere pris per oljefat solgt på verdensmarkedet, vil vise hvor robust den skjermede sektoren egentlig er.

- Finanskrisen har tvunget en rekke land til å gjennomføre smertefulle reformer for å få økonomien på rett kjøll. Det har vi i Norge sluppet. Er det likevel grep vi burde gjøre nå?

- Ifølge OECDs vurdering av reformer gjort i ulike land har vi vært nær bunnen av lista de siste ti årene. Det skyldes at vi har rikelig med penger. Politikerne løser mange problemer med å pøse ut mer. For eksempel har vi en dyr kommunestruktur fordi vi har råd til det. I hardere tider må vi gjøre noe med det, men vi tar ikke reformer når det er lett. Omstilling blir tatt i vanskelige tider. Det er et tankekors, sier Rattsø.

- Er du redd for at det blir mye bråk når rapporten legges fram?

- Nei. Vi skal gjøre det beste vi kan med å legge fram samfunnsutfordringer det er verd å vurdere. Når man stiller spørsmål ved etablerte gjøremåter, må man tåle at det kommer reaksjoner og kan bli spetakkel, sier Rattsø.

- La høyt kvalifiserte folk få bruke hodet sitt

- I fjor hadde ett av medlemmene våre 47 offentlige tilsyn som kikket dem i kortene, sier Anne-Kari Bratten i Spekter.

ALF INGE MOLDE (tekst)

- Det er en kjensgjerning at produktivitetsutviklingen er sterkere i privat enn offentlig sektor. Der de private har en vekst på rundt to prosent i året, havner det offentlige på rundt 0,5 prosent, sier administrerende direktør Anne-Kari Bratten i Arbeidsgiverforeningen Spekter, en av landets ledende arbeidsgiverforeninger for private og offentlig eide virksomheter, som til sammen har over 200.000 ansatte.

- Men man må ikke forledes til å tro at offentlig ansatte hviler på spaden. Det er mange myter ute og går.

En utfordring er at det er vanskelig å måle produktiviteten i offentlig sektor. I Danmark konkluderte den danske Produktivitetskommissionen med at man trenger mer og bedre statistikk. En annen ting er at det ikke er alt man faktisk kan telle og måle.

- Det er vanskelig å måle omsorg. Men kan måle tilfredshet og noen kvalitetsparametre, sier Bratten.

REDDE FOR Å GJØRE FEIL. Det kan også være lettere å implementere ny teknologi i privat sektor enn i typiske offentlige oppgaver. Likevel tror Bratten offentlig sektor kan bli mer produktiv, hvis den får lov. Et stikkord er arbeidstidsordninger. Et annet er nivået på kontroll og tilsyn, som i enkelte tilfeller virker hemmende og kontraproduktivt.

- Man blir så opptatt av å gjøre alt riktig, at enkelte bruker mer tid på å lage stadig nye kontrollsystemer og målesystemer, enn på å drive med tjenestetutvikling, sier hun.

- Ett av medlemmene i Spekter hadde 47 offentlige tilsyn i fjor. Tar man hensyn til ferie, snakker vi om ett tilsyn

Anne-Kari Bratten i arbeidsgiverforeningen Spekter. Foto: Kristian Brustad

i uka. Det er bra at man kontrollerer at de gjør jobben sin, men det kan gå for langt, fortsetter hun, og viser til at så mange som 4.000 offentlig ansatte har som oppgave å passe på at andre gjør jobben sin. I mange virksomheter må de ansette folk som har i oppgave å snakke med de ulike tilsynsmyndighetene.

- Det må være lov å stille spørsmål om det har tatt overhånd, og om det hemmer produktiviteten og går utover tilliten. Vi må la høyt kvalifiserte folk få bruke hodet, sier Bratten.

- OFTE FOR LETTVINT. - I Danmark anbefalte Produktivitetskommissionen mer konkurranseutsetting av offentlige oppgaver. Er dette veien å gå for Norge?

- Det kan virke produktivitetsfremmende, og vi organiserer mange av bedriftene som utfører oppdrag som tidligere var offentlige. Når man utsetter noen for konkurranse blir de ofte mer effektive. Posten har for eksempel gått fra å være en utgiftspost på statsbudsjettet til å bli en inntektspost. Men det blir ofte for lett å si at man må konkurranseutsette mer – det er veldig mange forutsetninger som må være på plass, sier Bratten.

Hun roser imidlertid Produktivitetskomisjonens arbeid.

- De har holdt usedvanlig kloke seminarer, og er ikke blå russ som stiller med skjema. Jeg har tro på at de vil bidra med gode grep. Kunnskap er bra, sier Bratten.

Innhentet av kostna

» Kostnadene i oljeindustrien har mangedoblet seg på få år. – Vi har hatt råd til det. Nå har det blitt en kjempeutfordring, sier Erling Kvadsheim, direktør i Norsk olje og gass.

ALF INGE MOLDE (tekst)

– Vi er mer opptatt av produktivitet enn vi har vært på lenge. Vi må nok tilbake til oljekrisen på slutten av 1990-tallet for å finne en tilsvarende situasjon som i dag, sier Erling Kvadsheim, direktør for miljø- og næringspolitikk i bransjeforeningen Norsk olje og gass.

Før årtusenskiftet var oljeprisen nede i tolv dollar fatet, og førte til masseoppsigelser og dystre framtidssikter i industrien. De siste årene har oljeprisen vært svært høy, sett i et historisk perspektiv. Likevel sliter oljeselskapene med å sikre seg overskudd de er fornøyd med. I januar brukte fi-

nansdirektør Torgrim Reitan i Statoil enhver anledning til å fortelle at 100 dollar fatet er det nye 30.

BRØNNKOSTNADER FIREDOBLET. Og mye tyder på at man får mindre for pengene enn tidligere. Ifølge det statlige oljeselskapet Petoro koster det i dag fire ganger så mye å bore en brønn fra en fast oljeinstallasjon som det gjorde for ti år siden. Prislappen for en slik standardbrønn har nå passert 600 millioner kroner i snitt. På flyttbare installasjoner har prisen tredoblet seg i samme periode. Ifølge Petoro trengs det så mange som 1000 nye produksjonsbrønner for å realisere dagens

planer for felt i drift. Øker man utvinningsgradsmålet fra 50 til 60 prosent, må antallet dobles. Det er bare å begynne å regne.

Avgått Statoilsjef Helge Lund brukte mye av sin tid på å adressere kostnadsutfordringen:

– Jeg møtte konsernsjef Jeff Immelt i GE før sommeren, og han hadde et interessant eksempel. GE leverer en standard 100-MW gassturbin. Det tar 5.400 prosjektimer å levere den til kraftindustrien. Når de i tillegg må ta hensyn til krav fra olje- og gassindustrien, tar det 37.000 timer. Det er mer enn seks ganger så lang tid. Dette gir oss noe å tenke over, og –

BREMSENE SATT PÅ: Kostnadene har løpt løpsk på sokkelen de siste årene. Her er Gullfaks A-plattformen til Statoil.

FOTO: HARALD PETTERSEN, STATOIL

dene

enda viktigere - gjøre noe med. Vi må snu denne trenden, sa Lund under oljekonferansen ONS i Stavanger i august.

- SUMMEN ER UAKSEPTABEL. - Næringen er utrolig kapitalintensiv, og prosjektene er veldig store. Selv et lite prosjekt på sokkelen ville vært et gigantprosjekt på land. En enkelt brønnhodeplattform koster for eksempel like mye som et nytt sykehus. Vi har hele tiden hatt et ønske om å utvikle teknologi og designe optimale løsninger for å kunne hente opp mest mulig fra feltene, noe som betyr at det har blitt litt dyrere her og litt dyrere der, sier Kvadsheim.

- For den enkelte ingeniør og det enkelte miljø har det ikke vært så store kostnadsøkninger. Summen av alt er

likevel uakseptabel. Vi har kunnet gjøre det fordi vi har hatt råd til det. Det har blitt en kjempeutfordring, sier han.

Spesielt når oljeprisen plutselig raser nedover. Resultatet er utsatte prosjekter og krav om kostnadsreduksjoner i hele verdikjeden. Mange har mistet jobben, riggkontrakter termineres, flere sendes til kai og ut av landet og man har igjen begynt å snakke varmt om standardisering og hyllevareløsninger.

VANLIG INDUSTRIVIRKSOMHET. Og det er ikke bare nye prosjekter som blir lidende. I slutten av november ble det klart at Norske Shell vurderer å skru av kranene på Norske havsfeltet Draugen i 2024 eller 2027, etter tidligere å ha uttalt mål om å produsere til 2036.

- Dette er et alvorlig tegn, sier Kvadsheim.

Bildet er likevel ikke helsvart. Snart skal gigantfeltet Johan Sverdrup bygges ut. Første fase vil ifølge Statoil skape 51.000 arbeidsplasser, og feltet vil sannsynligvis produsere olje i 50-60 år. De samlede inntektene estimeres til 1.350 milliarder kroner. Samtidig videreutvikles Ekofisk til å kunne produsere i nye 40 år, og en rekke små og store funn fra Nordsjøen til Barentshavet skal bygges ut.

- Festen er på ingen måte over. Oljenæringen kommer med sine hundretusenvis av arbeidsplasser og store inntekter til å være den viktigste næringen for norsk økonomi i mange år til. Det er grunn til å minne om at investeringene totalt sett er beregnet å ligge mellom 185 og 200 milliarder kroner de neste fire, fem årene, ifølge siste prognose. Men vi er i en situasjon der lønnsomheten er under press, og må kanskje belage oss på en fremtid der marginene går ned og vi nærmer oss vanlig industrivirksomhet, sier Kvadsheim.

PRODUKTIVITET

Skryter av norske ingeniører

Norske ingeniører er kjempeproduktive, sier Torger Reve.

- Ja, de er kjempeproduktive, og de utmerker seg spesielt i at de er flinke til å produsere og jobbe på tvers av disipliner, sier BI-professor Torger Reve, som har gjort flere omfattende analyser av norsk industri og næringsliv.

Ingeniørene er også innovative. Reve peker på de enorme framskrittene som har skjedd i oljeindustrien som eksempel. Der har man blant annet gått fra store plattformer med betongunderstell til flytere og rene undervannsutbygginger. Ingeniørene flytter stadig grenser.

Ikke er de spesielt dyre heller, når man sammenligner med lønnsnivået for ingeniører andre steder i verden. Det samme gjelder ledere.

- Men det då du nesten ikke skrive, for da vil ingen bli ingeniører og ledere, sier han.

” Selv et lite prosjekt på sokkelen ville vært et gigantprosjekt på land. En enkelt brønnhodeplattform koster for eksempel like mye som et nytt sykehus.

Erling Kvadsheim
bransjeforeningen Norsk olje og gass.

» Derfor er vi på topp

- En arbeidstime er ikke en arbeidstime, sier seniorforsker Johan Elvemo Ravn. Hadde det vært slik, ville internasjonalt konkurranseutsatt næringsliv i Norge vært konkurs for lengst.

ALF INGE MOLDE (tekst)

Han bruker en mekanisk bedrift som er en del av et internasjonalt konsern med avdelinger over hele verden som eksempel. Maskinene i produksjonen er de samme. En norsk operatør tjener 216 kroner i timen. En operatør i Sør-Asia jobber for 16 kroner timen.

I Norge opererer en CNC-operatør tre maskiner. I Sør-Asia jobber det tre operatører for hver maskin. Det trengs med andre ord ni operatører for å gjøre samme jobb som den norske. I tillegg kommer flere nivåer med ledelse og kontroll på toppen. Den norske operatøren henter nærmest inn kundeordren selv.

HELHETSFORSTÅELSE OG TILLIT. - De beste norske bedriftene har operatører med en høy grad av helhetsforståelse, de vet hva kunden foretrekker og har ofte en idé om hva kunden ville hatt hvis de fikk muligheten. Internasjonale målinger viser også at vi har et høyt tillitsnivå, som tenderer mot å bli latterliggjort som naivt, sier Ravn, som er dr. ing. og seniorforsker ved Sintef Teknologi og samfunn.

» Poenget er ikke lønnskroner per time, men lønnskroner per produkt.

Sintef-forsker Johan Elvemo Ravn

GIR SKRYT: Seniorforsker Johan Elvemo Ravn. Foto: Geir Otto Johansen

Men kan man ta for gitt at folk ikke slutter å jobbe hvis man snur ryggen til, og at de ikke stjeler, har man mindre behov for intern styring og kontroll. Det er produktivitetsøkende, det.

KAN TAKKE DET HØYE LØNNSNIVÅET. Ifølge Ravn kan norsk industri takke det høye kostnadsnivået for at den i dag har en høy grad av automatisering og relativt sett lave lønnskostnader. For når lønnen er høy, er det relativt billig å investere i ny teknologi som tar over arbeidsoppgaver fra mennesker.

Hvis en gjennomsnitts industrirobot koster det samme som et årsverk her, er det et helt annet regnestykke enn for en bedrift i et land der arbeidstimen koster en fjerdedel. Jo mer kapital, jo mindre arbeidskraftintensivt.

- Derfor pøser industrien på med teknologi, som igjen krever økt kompetansenivå av arbeiderne, sier han.

- **UFORMELT ARBEIDSLIV.** Kulturen spiller også inn. I Norge er det høy grad

av likhet. Sjef og arbeider treffer hverandre i barnehagen og på skolen, og på fritiden er gjerne arbeideren fotballtreneren til barna til bedriftseieren. Dette gjenspeiler tonen i bedriftene. Vi er mer uformelle, tersklene for medvirkning er lavere. Relasjonene er helt annerledes i land som Skottland og Tyskland. Arbeiderne er ikke på samme måte fortrolig med å ta en telefon til sjefen. Dette er også medvirkende til at vi har et lavt konfliktnivå.

- Det er en grunn til at en bedrift på Raufoss slår asiater på pris i bildeleindustrien, som er utsatt for den hardeste konkurransen i verden, sier Ravn.

HØYEST LØNNEDE LAVTLØNTE. - Når Norge sies å ha et høyt kostnadsnivå, skyldes det først og fremst at vi har de høyest lønneede lavtlønne i verden. Det har vi hatt lenge. Men som det ble sagt fra lederen på Ekornes i Sykkylven: Poenget er ikke lønnskroner per time, men lønnskroner per produkt.

LO frykter politisk misbruk

Kritisk blikk på produktivitetens utviklingen er positivt, mener sjeføkonom Stein Reegård i LO. Men han frykter at konklusjonene kan bli misbrukt politisk. Dessuten forteller ikke produktivitetstallene nødvendigvis alt.

ALF INGE MOLDE (tekst)

Stein Reegård kjøper ikke uten videre at vi har hatt en lavere produktivitetstvekst i Norge de siste ti årene som en svakhet, slik Finansdepartementet la til grunn da de satte ned Produktivitetskommissjonen.

- Det er riktig at veksten har vært lavere, og til det vil jeg si to ting: Alle land har opplevd fall i produktivitetens utviklingen og mindre fart oppover etter finanskrisen. Det er delvis situasjonsbestemt. Dessuten opplever rike land mindre vekst enn utviklingsland. For eksempel har halvparten av befolkningen i Kina jobbet med jordbruk. Nå vokser det fram en stor servicesektor og industri, sier Reegård.

- LITT FORENKLET BILDE. Likevel er han altså positiv til arbeidet Produktivitetskommissjonen nå er satt til å gjøre. Industrien har alltid vært opptatt av å forbedre seg, og er nødt til å jobbe smartere og mer effektivt for å utvikle seg. Også service og offentlig sektor er tjent med det, påpeker Reegård.

- I Danmark har man, med rette, sagt at produktiviteten i offentlig sektor kan økes. Alle forslagene de kommer med er imidlertid ikke gode. Økonomer har til tider et litt forenklet bilde av virkeligheten, og man kan gå i klare politiske fallgruver, sier han.

Spesielt tenker han da på økt privatisering av offentlige tjenester.

- Vi vet mye om privatisering. De viktigste drivkreftene er ideologi, eller

AVVENTENDE: Sjeføkonom Stein Reegård i LO er avventende til Produktivitetskommissjonens arbeid. FOTO: BJØRN A. GRIMSTAD

at man skal spare inn på lønn, og da særlig pensjon. Dette er ikke effektivisering eller økt produktivitet. Det er flytting av inntekt, sier han.

VERDIUTVIKLINGEN OGSÅ VIKTIG. Likevel mener Reegård at den danske Produktivitetskommissjonen har fått unødig hard medfart i mediene, og at de har gjort mange interessante funn og fornuftige konklusjoner. Men produktivitet innen hver enkelt næring er ikke alt. Vel så viktig er det hvilke næringer man satser på. Her har vi i Norge vært heldige. Og dyktige.

For det er bedre å være verdensledende i petroleums, fiske, fiskeoppdrett, dypvannsteknologi og vannkraft enn å slite tungt i hard konkurranse innen IKT - eller bilproduksjon - slik som Sverige og Finland. De sistnevnte næringene

er preget av høy produktivitetstvekst, men også sterk internasjonal konkurranse og ugunstig prisutvikling. Da går det dårligere med både lønn og jobber.

SOLID BYTTEFORHOLDSGEVINST. I et notat om forventninger til Produktivitetskommissjonen viser LO til statistikk fra Verdensbanken som viser at Norge har hatt en økning i sitt bytteforhold med utlandet på 57 prosent i perioden 2000 til 2011. Danmark, som har spesialisert seg på landbruksvarer, farmasøytiske produkter og maskiner, har hatt en økning på seks prosent.

Sverige har i samme periode hatt en nedgang på 13 prosent, og Finland på 25 prosent.

- Det er hva vi får igjen i kjøpekraft som teller, skrives det videre.

Slik gikk det i Danmark

Den danske Produktivitetskommissionen ba blant annet om økt konkurranseutsetting i offentlig sektor, omlegging av studiestøtten for å få studenter til å velge riktige fag og færre krav i planlovene. - Utgangspunktet til Norge er bedre, sier Peter Birch Sørensen.

ALF INGE MOLDE (tekst)

31. mars i år la den danske Produktivitetskommissionen, som er inspirasjonskilde for den norske kommisjonen, fram sin sluttrapport. Den inneholder 25 hovedanbefalinger og 100 konkrete forslag til hvordan Danmark kan heve produktivitsveksten i årene som kommer.

Følges anbefalingene, anslår kommisjonen selv at produktivitsveksten kan økes med en halv prosent i året. I 2020 vil det bety en økning i bruttonasjonalproduktet på 60 milliarder danske kroner sammenlignet med å fortsette som i dag, og på sikt vil den bli enda høyere.

Leder Peter Birch Sørensen, som også er medlem av den norske Produktivitetskommisjonen, legger ikke skjul på at meningene om forslagene hans var delte.

SVAKT VEKST I 20 ÅR. Bakgrunnen for den danske versjonen var stigende bekymring for den svake produktivitsveksten siden midten av 1990-tallet. En annen årsak var at danske myndigheter de siste årene gjennomført en rekke reformer som skulle skape nye arbeidsplasser. Muligheten for å stimulere til vekst og velstand på den måten er derfor begrenset.

De viktigste analyseresultatene er

ifølge Birch Sørensen at det danske produktivitsproblemet knyttet seg spesielt til privat servicesektor som er helt eller delvis beskyttet mot konkurranse fra utlandet. Konkurranseutsatt industri har på sin side hatt en relativt god utvikling.

- Et annet resultat er at det i en årrekke har vært dårlig sammenheng mellom utdanningssystemet og arbeidsmarkedet. Dansk ungdom har i stigende grad søkt seg inn mot de utdannelsene som gir dårligst utsikter til jobb og god lønn på arbeidsmarkedet. Dette har bidratt til å svekke produktivitsveksten, sier Birch Sørensen.

STOR MOTSTAND. Et tredje funn er at danske myndigheter i en årrekke har brukt store offentlige midler på infrastrukturprosjekter som har gitt lav eller direkte negativt samfunnsøkonomisk avkastning. Man har ikke brukt pengene der behovet har vært størst, noe som også svekker produktivitsveksten.

Kritikken som har blitt rettet mot den danske kommisjonen kom først og fremst fra interesseorganisasjoner som følte seg spesielt utfordret av kommisjonens analyser og forslag, forteller Birch Sørensen. Som i Norge bestod kommisjonen av fagfolk, og da flest økonomer. Men også en rekke økonomer

PRODUKTIVITETSMÅLER: Peter Birch Sørensen ledet

FOTO: TRI NGUYEN DINH

fremmet kritikk om lite nytenkning og liberalistisk tro på det frie marked.

- Forslagene som var mest generelt formulert fikk den beste mottakelsen. Nesten alle kan jo gå inn for ting som mindre byråkrati og være tilhengere av å avskaffe overflødige og innsnevrende reguleringer. Men forslagene som mer presist retter seg mot reguleringer som beskytter spesifikke grupper mot konkurranse, møtte som ventet stor motstand fra de gjeldende interessegruppene, sier Birch Sørensen.

112 INITIATIVER INN I VEKSTPAKKE.

I vår vedtok det danske Folketinget en såkalt vekstpakke med totalt 112 større og mindre initiativer som skal fremme produktivitet og vekst i økonomien. En lang rekke av tiltakene kom som følge av anbefalinger fra Produktivitetskommissionen.

- Hvordan har utviklingen vært i Norge sammenlignet med Danmark?

den danske Produktivetskommisjonen. Nå sitter han som medlem i den norske kommisjonen.

- Utviklingen i Norge har vært vesentlig bedre enn i Danmark, og Norge har for eksempel ikke hatt så svak produktivitetsvekst i tjenestesektoren som vi har sett i Danmark. Men Norge har opplevd en svekkelse i produktivitetsveksten siden 2005, noe som gir god grunn til å undersøke hva som kan gjøres for å styrke utviklingen.

IMPONERT. - Hva er din analyse av den norske produktivitetsutviklingen?

- Jeg er medlem i den norske kommisjonen, og vil derfor ikke forskuttere konklusjonene i den kommende rapporten. Jeg vil likevel si at selv om Norge har hatt en bedre utvikling enn mange andre land, ser jeg mange områder hvor det kan gjennomføres reformer som vil styrke effektiviteten i norsk økonomi.

Han mener imidlertid at reformer som pensjonsreformen viser at Norge er i stand til å gjennomføre reformer som vil gagne på sikt, selv om det ikke er noen akutt krise. Han mener også at den norske tradisjonen om grundige og saklige utredninger av viktige samfunnsproblemer er en styrke.

- I omverdenen er vi ganske imponert over den høye graden av selvdisciplin norske politikere har pålagt seg selv gjennom handlingsregelen for forvaltning av petroleumsformuen. Slik jeg ser det har Norge bedre forutsetninger enn de fleste andre land til å gjennomføre fremtidsrettede reformer, selv om landet ikke har ryggen mot veggen, sier Birch Sørensen.

Se også kommentarartikkel på side 63.

- Overfladisk om offentlig sektor

Dansk LO er fornøyd med å ha fått bekreftet at dansk industri har god konkurransevne og at utdanningspolitikken ble satt på agendaen. Forslagene til reformer i offentlig sektor beskrives imidlertid som fantasiløse.

- Når det gjelder Danmarks eksportsektor, som blant annet inkluderer industrien, er det ikke noe etterslep. Det skyldes at verdiutviklingen på dansk produksjon er veldig god. Vi produserer for eksempel medisiner og mat. Derfor konkluderte Produktivetskommisjonen også med at konkurransevnen er fornuftig. Det visste LO godt i forveien, men mange hadde glemt det, sier sjeføkonom i dansk LO, Jan Kærraa Rasmussen.

Han syns Produktivetskommisjonens arbeid har hatt vært nyttig, og liker spesielt at det skal satses mer på skole, utdanning og livslang læring. Han peker også på at noe av kritikken som har blitt reist mot kommisjonen har vært velbegrunnet, men ikke alt.

Minst fornøyd er han med analysen av offentlig sektor. Ved å gjennomføre en rekke tiltak, inkludert konkurranseutsetting, mener kommisjonen at produktiviteten kan økes tilsvarende en sum på tolv milliarder danske kroner innen 2020. Kærraa Rasmussen mener analysen er overfladisk.

- Først skrev man at man ikke kunne konkludere, men til slutt kastet man seg likevel ut i det og anbefalte mer konkurranseutsetting. Det virket udokumentert og selvmotsigende. Fantasiløst, egentlig, sier han.

Enkelt å ødelegge

Det er ikke alltid enkelt å måle produktivitet. Det er heller ikke lett å forstå seg på hva som er verdiskapning.

Begravelsesbyrået som sørger for at vi forsvinner fra denne verden, skaper verdier. En fødsel er derimot en offentlig utgift. Like fullt er den desidert største ressursen nasjonen råder over den norske befolkningen. Og desto mer produktive vi er, desto større er sjansen for at det går oss vel.

SÅ LANGT HAR VI KLART OSS BRA.

Norske arbeidstakere er blant verdens aller mest produktive. En av årsakene er naturligvis at mye av det vi produserer har høy verdi som olje, gass og fisk. Men en vesentlig del av forklaringen finner vi også i den norske modellen. I denne utgaven sier BI-professor Torgger Reve at norske ingeniører er kjempeproduktive. Men han påpeker også noe som er svært viktig: De er innovative. Seniorforsker Johan Elvemo Ravn trekker inn den norske kulturen for å forklare hvorfor norske arbeidstakere utfører en så skikkelig jobb. Et uføremt arbeidsliv med stor grad av likhet gjør det helt naturlig for en ingeniør å bidra. Har vi innspill er det kort veg og helt ufarlig å luften en god idé eller konkrete forslag. Og sjefen lytter. Slik skapes medvirkning og høy produktivitet fordi vi kan jobbe smartere.

TRYGGHET. Men selve fundamentet er en velferdsstat som legger alt til rette for at vi kan føle oss trygge. Det gjør det enklere å omstille virksomheter fordi vi vet at ungene kan fortsette i barnehagen, helseforsikringene og pensjonen forsvinner ikke med jobben slik den gjør i mange andre land. Og

PRODUKTIV: Velferdsstaten er fundamentet for den høye produktiviteten i norsk arbeidsliv, skriver LO-Aktuelts redaktør. FOTO: HÅVARD SBØ

vegen tilbake til arbeid er som oftest kort. Fafo har i tre år ledet forskningsprosjektet NordMod 2030 som blant annet har dokumentert hvor viktig den nordiske modellen er for næringslivet og konkurranseevnen.

Selv ikke relativt høye skatter er negativt fordi folk får så mye igjen for pengene de betaler inn til fellesskapet.

KOLLEKTIVE LØSNINGER er ofte effektive. Det samme kan også et høyt lønnsnivå være. Seniorforskeren konstaterer med rette at et høyt kostnadsnivå gjør det desto mer lønnsomt å satse på teknologi, kompetanse og automatisering. Når lønna er bra framstår industriroboter og andre former for høyteknologi som relativt rimelige investeringer. I andre land med langt lavere lønnskostnader er arbeidskraften så billig at det ikke er økonomisk forsvarlig å investere i teknologi eller i arbeidstakernes kompetanse. Høye lønninger motiverer derimot til at det må jobbes effektivt og smart, fordi hver eneste time er kostbar.

MODELLEN ER SÅRBAR. Sosial dumping, økt bruk av midlertidige ansettelser og svekkelse av trepartssamarbeidet vil true organiseringen av samfunn og arbeidsliv som har bidratt til vårt høye produktivitetsnivå. Arbeidsministeren vil redusere fagbevegelsens innflytelse, noe som igjen styrker arbeidsgiverne. Dette sammen med store skattelettelser til de rikeste bidrar til større forskjeller. NordMod-prosjektet dokumenterer at den nordiske modellen vil forvitne hvis man svekker enkeltdele av fundamentet slik den borgerlige regjeringen nå gjør. Dette framstår som en ideologisk strategi fra regjeringens side. Det tragiske er at arbeidsgiverne og næringslivet ikke forstår at dette på sikt vil ramme dem minst like hardt som fagbevegelsen. OECDs ferske rapport om økte forskjeller slår fast at selv i Norge ville den økonomiske veksten vært sterkere hvis forskjellene var mindre. Tydeligere kan det ikke sies at den borgerlige regjeringen kjører landet i feil retning.

Svein-Yngve Madssen

Ansvarlig redaktør
i LO-Aktuelt